

Прикази

ЗБОРНИК ГРАЂЕ ЗА ИСТОРИЈУ РАДНИЧКОГ ПОКРЕТА ЦРНЕ ГОРЕ

Књига 1, Штампa, Титоград 1958, издање Историског
архива ЦК СК Црне Горе

Изишла је из штампе прва књига едиције Зборника грађе за историју радничког покрета Црне Горе под насловом Штампa, којом је Историски архив ЦК СК Црне Горе отпочео своју издавачку дјелатност. Едиција обухвата легалну партиску штампу из 1927 — 1928 и 1939 године: *Народну борбу*, орган ПК КП за Црну Гору, и *Саопштења Главног штаба НОПО за Црну Гору и Боку; Омладински покрет, Нашу жену, Ријеч слободе, Побједу* и неке чланке из *Гласа Санџака; Хронологију догађаја у Црној Гори 1941 — 1945; Материјал Првог и Другог конгреса Комунистичке партије Црне Горе* и др. Ова књига, као и читава едиција, намијењена је како широј читалачкој публици тако и научним радницима који се баве проучавањем револуционарног радничког покрета у Црној Гори.

Књига садржи комплетне бројеве *Радног народа и Гласа Црне Горе* — два легална партиска листа која су излазила 1927 и 1928, односно 1939 године, као органи ПК КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак и Метохију.

Радни народ појавио се у жеку предизборне борбе 1927 године као орган Републиканског радничко-сељачког савеза, под којим је именом иступала КПЈ на парламентарним изборима те године. Иако су агитатори Партије били хапшени, кажњавани и прогањани, ипак је она са несмањеном жестином наставила свој револуционарни темпо рада. Резултат тога рада је и појава првог броја *Радног народа* који је изишао у Подгорици 1 јула 1927 године, премда је лист штампан у никшићкој глатампарији „Ње-гош“ Редакцију листа сачињавали су Никола Ковачевић, тада секретар ЦК КПЈ за Црну Гору, др Блажо Раичковић и Станко Драгојевић, тада члан ПК. За легалног одговорног уредника листа, пак, одређен је од ПК КПЈ за Црну Гору Милан Радан, финансиста из Никшића, а за легалног власника листа Лука Николић, земљорадник из Никшића. Лист је излазио петнаестодневно, закључно са 1 јулом 1928 године — укупно 23 броја. Тиражу је био 1.000 до 1.500 примјерака. *Радни народ* је често пријењен и зато га данас у земљи има сачуваног у свега три комплета.

Радни народ се придружује малом броју листова којима је био циљ „да у име радника и сељака дижу свој глас против насиља и безакоња, која се данас немилосно врше над широким слојевима радног народа“. Овај лист је у првом реду намијењен радном народу Црне Горе, Боке, Санцака и Метохије, премда је његова мисија и утицај био шири и већи. Лист се јавио у згодан час, „када се старо друштво засновано на неправди, неслободи, небратству, нељубави и неједнакости налазило на порођајним мукама, да породи Ново Друштво — ново човјечанство, засновано на правди, слободи, љубави, братству и јединству“ Да би одговорио свом задатку — буђењу класне свијести код радног народа да освјетљавању пута класне борбе, *Радни народ* је писан популарним језиком, довољно разумљивим широким масама радника и сељака. Та околност, као и чењеница да је лист већином био испуњен дописима радника и сељака, чине да је *Радни народ* још од самог почетка био стављен у службу потлаченом народу и његовим класним интересима; да му је служио као вођа на пољу економско-политичке борбе.

Још у уводнику првог броја *Радног народа* Партија је јасно ставила до знања свима да ће преко овог листа повести борбу против неправде и искоришћавања, којима је изложен радник и сиромашни сељак: „*Радни народ* ће бити истински претставник интереса радног народа, који је у данашњем друштву обесправљен и грубо експлоатисан. Наш лист ће бити у свему изражај тежњи и жеља оних који кравим знојем зарађују комад хљеба“. У том обећању *Радни народ* је истрајао до свог посљедњег броја, тим прије што цензура није била тако оштра као у вријеме пуне активности револуционарног покрета у Црној Гори, па је могао слободно иступати у раскринкавању ондашњег драконског режима.

Широка мрежа дописника распрострањених готово по читавој земљи обавјештавала је радничку јавност о конкретним питањима борбе радничке класе и сиромашног сељаштва у нашој земљи. Тако је народ обавјештаван о штрајковима обућара на Цетињу и шофера у Никшићу, о демонстрацијама у Подгорици, о мучењима у београдској Главњачи и подгоричком затвору. О комунистичком процесу који је одржан у Београду од 13 до 18 фебруара 1928 године, а на којему су били осуђени и пет комуниста из Црне Горе, дао је обавјештење Ускок — анонимни чланкописац. Он закључује: „Суд, и поред одличног утиска којег је изазвала одбрана и ријечи оптужених, није могао да сакрије свој класни карактер чвара једног драконског закона за заштиту банкара и богаташа“. И други чланци, као *Јаук из главњаче*, *Царство мрака*, *Злочиначка чуда југословенске полиције*, говоре о једном жалосном стању и мукама којима су изложени затворени комунисти. Ни положај сељака није био ништа бољи. Неодне године и немилосрдни порези којима је био изложен, до-

водили су сељака до просјачког штапа. То се нарочито да закључити из многобројних дописа чији су аутори сами сељаци. Читава серија чланака као *Банке и сељаци*, *Народ у Црној Гори умире од глади*, *Све веће насиље над сељацима* интензивно се бави проучавањем сељачког стања. Сељаци су се најзад увјерили да су обећања којима их је обасипала класа капиталиста уочи избора била лажна, а зајам који су добијали „уз зеленашки интерес који често за једну годину преврне из темеља осредњу сељачку кућицу“ — још више је појачавао њихову биједу. У таквој ситуацији Партија је преко *Радног народа* објашњавала народу узрок његове биједи, али је истодобно изражавала чврсту вјеру да ће „удружени сељаци и радници несумњиво изаћи као побједници из овог тешког хрвања“. Она је казивала пониженима пут ка слободи који води кроз заједничку револуционарну борбу радника и сељака, под вођством пролетаријата као досљедног и непомирљивог борца против сваког изабљивања.

Када се све ово зна онда није чудно што је *Радни народ* тако брзо и дубоко продро у широке слојеве народа, што га је народ сматрао својим листом, јер је он то стварно и био, што га је топло примао и читао и што је помагао његово издавање. Јер народ је преко њега обавјештаван о свим видовима револуционарне активности разних напредних друштвених организација, почевши од штрајкова и демонстрација чији су нови таласи запљускивали читаву земљу, па до литерарних вечери на којима је млада комунистичка интелигенција дизала свој глас против безакоња и насиља.

Радни народ се није бавио само питањима југословенске, посебно црногорске радничке класе. Кроз овај лист наш народ је саосјећао са патњама незапослених америчких радника и поносио се побједом совјетског човјека. Он је доносио оригиналне уводнике као и чланке из области међународног радничког покрета, које је са страних језика преводио Никола Ковачевић. Из те области запажени су чланци: *Десетогодишњица октобарске револуције*, *Седми новембар*, *Рационализација у САД-у*, *Москва плива у радости*, *Осамнаести март — дан Париске комуне*, *Беспослица у САД-у*. У чланку *Епизода, а не катастрофа* коментарише се искључење Троцког и Зиновјева из Партије. Каже се „да је то осјетан губитак, али да је наш поглед окренут гордом партиском броду, који пресијеца валове следећући пут који је обележио Лењин“. На тај начин читаоци су обавјештавани о крупним збивањима у међународном радничком покрету и пружана им је помоћ у правилном тумачењу догађаја.

Да би што боље илустровао положај радног народа у земљи, *Радни народ* је доносио табеларне прегледе о радничким надницама, о политичким прогонима итд. Сваки насилнички акт полиције према народу и његовим синовима нашао је оштру осуду баш у народном листу. Тако се у уводном чланку броја 17 од 1 марта

1928 године оштро осуђује ненародни режим због незаконитог прогонства Николе Ковачевића са породицом: „Прогонство је обухватило фамилију друга Ковачевића... Њих је полиција огласила за опасне елементе овога друштвеног поретка. Нису довољне жртве одраслих људи него сада долазе на ред деца и жене“. Али „... њега (Н. Ковачевића — прим. З. Л.) као и све остале раднике и сељаке не може уплашити ова полицијска инквизиција“.

И пјесник револуционар пјева са страница *Радног народа* пјесму патњи, мука, али и пјесму борбе. Тај револуционарни зов, та револуционарна пјесма, која је свом снагом одјекивала са страница *Радног народа*, није била пријатна режиму. Режим се плашио *Радног народа* баш зато што је он указивао пониженима на пут борбе за правду, за бољи живот, за слободу. Све је то ондашња ненародна власт добро знала и осјећала. Зато је и прибјегла бруталном средству: *Радни народ* је забрањен 1 јула 1928 године. Сада је настао крвави полугодишњи период припрема за завођење злогласне шестојануарске монархофашистичке диктатуре, који јој је убрзо уступио мјесто. Режим краља Александра предузео је најкрвавије мјере да би угушио револуционарну активност радничке класе. Он је организовао најбруталније нападе полиције на штрајкаче, пуцао на демонстранте, хапсио и одводио у концентрационе логоре револуционарне борце. Али све то није угушило онај револуционарни дух којим је био задојен радник и сиромашни сељак. КПЈ је поново сигурно стајала на челу класног радничког покрета.

Послије више од десет година изишао је, 15 новембра 1939 г., други легални лист ПК КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак и Метохију. Он је имао за циљ да покрене угњетене масе у борбу за демократска права и слободу. Он ће бити „израз оних напредних снага чија су настојања управљена у правцу мира, јер империјалистички рат пријети да се прошири на све мале народе, досада поштеђене од крвавог и свирепог сукоба, који се води за нову подјелу свијета. Тако ће наш лист бити глас мира и слободе“ — каже се на крају уводника првог броја *Гласа Црне Горе*. Иначе, лист је излазио петнаестодневно, као и *Радни народ*, али у 5.000 примјерака. Уређивао га је колегијум наименован од Покрајинског комитета, са одговорним уредником Будом Томовићем на челу. Сада је Партија имала кудикамо већи утицај у масама, што се да утврдити и по интересовању за лист, које је осјетно порасло. Иако је врло кратко излазио, *Глас Црне Горе* се озбиљно посветио проучавању радничког стања у новонасталој политичкој ситуацији. У једној серији чланака третира се развитак и положај радничких синдиката (*Развитак синдикалног покрета у Црној Гори, Скупоћа и радничке наднице, Под каквим условима живи и ради радничка класа у Црној Гори*). С обзиром да је у Црној Гори преовлађивао сељачки елемент, Партија је сасвим правил-

но настојала да га придобије организованом политичком дјелатношћу. У ту сврху била су формирана друштва „Селачког братства“ и „Селачке самопомоћи“. Она су служила за остварење јединства и солидарности села, помоћу којих би се „одагнала неписменост, биједа и свакодневни мрак из колибе црногорског сељака“ — како се каже у једном од бројева *Гласа Црне Горе*. Ту своју дужност и задаћу обје организације су са успјехом испуњавале, иако су у томе биле спречаване од режима коме није био интерес да се сељак културно и економски уздигне. Режим је увидио да је Партија преко *Гласа Црне Горе* развила велику акцију за свестрано уздицање села и сељака. Зато је и овај лист био врло брзо забрањен. Посљедњи, трећи број *Гласа Црне Горе* изишао је 15 децембра 1939 г., премда су и ранији бројеви дјелимично били плијењени од стране полиције.

Материја коју доноси прва књига Зборника — Ш т а м п а — јединствена је и интересантна по садржини. Оно што би изблиједјело на похабаном новинском папиру добило је нову, трајну вриједност у добро опремљеној књизи са прегледном грађом. Намјера Историског архива ЦК СК Црне Горе и Редакције књиге била је да се тај материјал прикупи и среди, да се спасе од пропадања и да се тако олакшају могућности историчару да много брже дође до података важних за историју наше најраније револуционарне прошлости. Ако се узме у обзир да архиви располажу малим бројем докумената из овог периода, онда ова књига, иако са публицистичком грађом, добија пуну изворну вриједност:

Можда би се могла ставити мала замјерка Редакцији што није штампала поједине бројеве илегалне штампе, која је такође излазила у Црној Гори. Ту у првом реду мислимо на лист *Револуционар*, који је као орган ОК КПЈ излазио у Никшићу 1931 и 1932 године у свега 10 — 12 бројева. Затим *Удар*, орган ПК КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак и Метохију, који је излазио на Цетињу 1935 године, а који је проваљен и према томе и забрањен у марту 1936 године, у вријеме велике провале у комунистичкој организацији Црне Горе. И овај је лист изишао у свега 10 бројева, што се уосталом не може тачно утврдити. Но када се имају у виду тешкоће које су пратиле излагање ових листова, строга илегалност приликом њиховог растурања у масама и слаба хартија на којој су штампани, разумљиво је што бројеви нијесу сачувани и што је њихово објављивање у првој књизи — Ш т а м п а — испуштено. (Нешто иструлелих остатака *Удара* налази се у Историском архиву ЦК СК Црне Горе). Такође замјерка због извјесних стилских грешака у листовима отпада када се схвати намјера Редакције да сачува оригиналност текста који објављује.

Књигом Ш т а м п а Историски архив ЦК СК Црне Горе успјешно је почео своју издавачку дјелатност. Задатак који има ова књига — да упозна заинтересоване, било по партиској или на-

учној линији, са развојем радничког покрета у одређеним временским периодима — чини нам се да је успио. С друге стране, спасена је од пропадања драгоцјена грађа, ријетка и малобројна за важан период између два рата. У томе је значај ове књиге и успјех њеног издавача.

Зоран Лакић

ИЗ ИСТОРИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ 1918 — 1945

Зборник предавања. Издање: Нолит, Београд 1958, ст. 444

Недавно је изишла из штампе књига *Из историје Југославије 1918 — 1945*. У њој се обрађује период наше најновије историје од завршетка Првог свјетског рата и стварања заједничке југословенске државе, 1918 године, па до завршетка Другог свјетског рата, Народноослободилачке борбе и побједе Народне револуције у Југославији, 1945 године. То је курс, или тачније зборник предавања одржан на општејугословенском семинару историчара у Београду, у јануарском семестралном распусту 1957 године, који су организовали Савјет за просвјету и Друштво историчара НР Србије. Иако то претставља најзначајнији период наше историје, досад нијесмо имали написану историју тога периода. Сви покушаји који су у том правцу чињени нијесу имали већег успјеха и остали су на нивоу „штурих прегледа и једностраних историских обрада“.¹ Зато се одавно осјећала потреба за једном оваквом књигом која ће наставницима историје (и не само њима) пружити могућност да допуне знања из наше најновије историје. Тај најзначајнији период наше историје је у досадашњој настави био најзанемаренији. Истина, до појаве ове књиге наставницима историје било је знатно отежано припремање и извођење наставе из овог периода, јер често нијесу имали прилику да слушају нашу најновију историју на универзитетима и вишим школама или због тога што су раније завршили студије или, што је још чешћи случај, што она није ни предавана.

Књига је врло значајна и због тога што су аутори пришли обради појединих проблема материјалистичким методом и тиме нам омогућили да цјеловитије сагледамо узроке и посљедице појединих догађаја, њихову међусобну повезаност и условљеност. Она садржи 17 предавања из политичке, привредне и правне историје Југославије, из историје радничког покрета и Народне револуције и 8 предавања о најзначајнијим догађајима из опште историје који су имали утицаја на развој и исход догађаја у на-

¹ Из историје